

РУСКО-СРПСКИ ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ДВА ПОМЕНА КОЛУМБА

На првим странама књиге *Русија и српско пишање 1804–1815*. Славенко Терзић наводи речи проте Матије Ненадовића који је у лето 1804. године био одређен да предводи устаничку „депутацију” у Русију, са задатком да тамо добије дипломатску и материјалу подршку за ослободилачку борбу против Турака. Речити Прота вели: „У име Бога пођемо, седнемо на чамац, и кад се повеземо рекнем ја: Овако се навезао Колумб са својом дружином на сиње море да нађе Америку и упозна је са Европом; а ми се навозимо данас на тихи Дунав да нађемо Русију, за коју ништа не знамо где је, но само оно што смо у песни чули да је има и да Србију познамо са Росијом.” Свакако да су се Срби и Руси у том тренутку боље познавали него што то Прота, не без литерарних амбиција и истицања сопствене улоге, каже. Везе између руске и српске цркве сезале су у средњи век, а два народа баштиника византијске цивилизације имале су много заједничког. У XVIII веку „пречански” Срби имали су врло живе контакте, заправо, боље рећи, односе са императорском Русијом. Уосталом Петар Новаковић Чардаклија, који је био Протин сапутник, познавао је прилике у руској дипломатији (а у то време му је и жена, дворска дама по којне велике кнегиње Александре Павловне, била у Русији).

За читање руско-српских односа у ово време, симболички је веома је значајан и један други помен Колумба, настао готово у исто време кад и Протин. То је Пушкинова констатација о Николају Михајловичу Карамзину,¹ писцу *Историје руске државе* у 12

¹ Када је А. С. Пушкин написао да је Карамзин (Николай Михайлович Карамзин) Русима открио њихову историју као што је Колумбо Европљанима

томова. Наиме, Пушкин каже да је „Карамзин Русима открио њихову историју, као што је Колумбо Европљанима открио Америку”. Карамзин, васпитаник круга окупљеног око чувеног Новикова, заточник просветитељских идеја, издавач поучних часописа, зачетник сентиментализма у руској књижевности, пропутовао је Европу у време Француске револуције и усвојио њене идеје, које ће касније здушно ширити у високим руским круговима.

Колико год да су званичне руске власти у време Александра I (1801–1825) гониле ове нове идеје и њихове заступнике, оне су као и сваки „дух времена” продирале у друштво па и дипломатију. Тиме је Русија била отворена према Европи и за Европу.

У време Српске револуције, руски поглед на Балкан и балканске хришћане, неће бити одређен само заједничким пореклом, језиком, културом („заједничком крвљу”, како је Карађорђе писао Прозоровском, команданту руске Дунавске армије), већ пре свега руским интересима проистеклим из поменутог руског односа према Европи и променљивих савеза са европским силама. И касније кроз читав XIX век и Срби и Руси и њихови међусобни односи лутаће (по некада и тумарати) између дилеме: да ли тра-

открио Америку, свакако није мислио да до тада није било писаних руских историја, већ на чињеницу да је Карамзинова *Историја руске државе* у 12 томова била научно заснована синтеза писана за широку публику. Она је имала огроман одјек и одзив у руској јавности. О томе сведочи податак да је првих 8 томова, који су објављени истовремено 1818. године, било распродато за свега три недеље. Други велики руски песник П. А. Вяземски Карамзина је назвао другим Кутузовим, јер је Русију „спасао од најезде лаке забаве, призвао је у реалност и показао Русима да имају отаџбину”. Поред тога што је написао до тада најкомплетнију и најобимнију синтезу руске историје, Карамзин, коме је цар Александар I доделио титулу државног историографа, остварио се и на још неколико значајних поља руске културе. Сматра се и реформатором књижевног језика. Покренуо је и уређивао неколико часописа који су имали великог одјека у јавности, а у раној фази свога стваралаштва био је један од најистакнутијих „медија” идеја Француске револуције међу Русима. Николај Михајлович Карамзин (1766–1826) је током 1789. и 1790. пропутовао Немачку, Швајцарску, Француску и Енглеску. На почетку овог путовања у Кенигсбергу је упознао Канта, затим је обишао највеће европске градове: Берлин, Лајпциг, Женева, Париз и Лондон где се испраћан и дочекиван од истомисљеника упознао са узаврелом интелектуалном климом просветитељства, а потом био и сведок револуционарних догађаја у Француској. По повратку у Русију покренуо је *Московски журнал* (1791–1792) и у њему је у наставцима објављивао *Писма руској јуџиници*, која су далеко надилазила путопис и која су постала буквар руског просветитељства. Овај часопис је престао да излази у вези са хашпењем Новикова 1792. године. Наредних неколико година Карамзин је провео на свом имању пишући углавном књижевна дела. Најпознатије међу њима је новела *Јадна Лиза*, писана по узору на Гетеовог *Верћера* и која се уз остала Карамзинова прозна дела и песме сматра за почетак сентиментализма у руској књижевности. Његова књижевна дела значајно су утицала и на реформу књижевног језика. Током 1802. и 1803. године издавао је часопис *Весник Европе*.

жити ослонац у заједничком словенском корену или се предати неминовности – европској судбини.

Књига Славенка Терзића *Русија и српско пшшање 1804–1815*. је историографски поуздан преглед руско-српских политичких односа у време Првог српског устанка. Написана је на основу обимне и релевантне литературе и историјских извора. Терзић избалансирано користи дела и изворе српског и руског порекла. Оваквим приступом се у потпуности приближио прокламованом идеалу историчара *Sine ira et studio*. Без претеривања можемо рећи да је ово један од ретких непристрасно написаних прегледа руско-српских односа у обе историографије, што је свакао последица ауторовог одличног познавања литературе и извора обе стране.²

Књига је подељена на 21 главу, у којима су приказана и протумачена сва најзначајнија збивања, процеси, дилеме, успони и падови у руско-српским односима у време Првог српског устанка. Дат је осврт на неколико планова за обнову Славеносрпског царства – заправо обнову српске државе, насталих уочи или током 1804, и улогу митрополита Стратимировића и проте Самборског у успостављању полутајних српско руских веза. Јасно је приказана изградња руске војно-дипломатско-обавештајне мреже на Балкану и Србији у првој деценији 19. века и неповерење руских званичника према српским вођама. До детаља су описани преломни тренуци у руско-српским односима током устанка: одбијање Ичковог мира и наставак рата устаника против Турске на страни Русије (1806–1807); година 1809. када се борба за ослобођење Срба у Београдском пашалуку, уз значајан утицај руског фактора, претвара у борбу за ослобођење свих Срба на Балкану. Обрађено је и потписивање руско-турског Букурешког мира, који је Србију оставио усамљену насупрот целокупној турској сили, што ће, упркос неким руским дипломатским напорима, резултирати трагичним сломом устанка 1813. године. Чувена 8. тачка овога мира, Србима је у том тренутку, мало значила, међутим, у наредним деценијама руска дипломатија ће управо преко ње у великој мери помоћи изградњу српске аутономије и трасирање пута ка независности Србије. Последња поглавља књиге посвећена су српским избеглицама после слома устанка, које као и Карађорђе бораве на руској територији, и руској перцепцији Срба у то време.

² Када је реч о овако блиским народима као што су Руси и Срби, узајамна очекивања су велика – из чега следе и велика разочарења – до чега је у односима ова два народа долазило више пута. То се често одражавало и у историографским радовима.

Аутор доноси и две Пушкинове песме посвећене српском војду и његовој кћери.

Наша ранија историографија је о неким преломним тренуцима руско-српских односа у време устанка (као што су поменуто руско-турско примирје у Слобозији 1807. године; преговори и споразум са Наполеоном у Ерфурту 1808;³ склапање мира у Букурешту 1812) писала са много горчине, сматрајући да су Срби тада издани или искоришћени као монета за поткусуривање. Имала је и друга страна – руска – својих примедби: да је Карађорђе Аустријанцима нудио Београд и да Срби све време воде преговоре и са Аустријанцима, па и Французима.

Терзић такође пише о овим догађајима, међутим као што смо већ поменули, користећи руске изворе, објашњава и мотиве руске стране и догађаје ставља у шири међународни контекст из кога се јасно види да су неки од тих догађаја и поступака били историјска неминовност. И ништа више.

Посебно желимо да нагласимо избалансиран став према руском дипломати Константину Константиновичу Родофиникину, који је био руски представник у Србији од 1807. до 1810. Део наше раније историографије га је углавном означавао као мало важног Грка у руској служби, који се сам наметнуо за представника у Србији, интриганта и сплеткароша, који је одговоран за пропаст српске офанзиве 1809. године, и који је с разлогом побегао испред Карађорђевог гнева по вождовом повратку у Београд.

У књизи коју приказујемо, на основу поређења наше и руске литературе и извора видимо сасвим другачијег Родофиникина. То је добро образован дипломата који има јасне инструкције које испуњава. Терзић не одриче да Родофиникин јача свој утицај на основу сукоба струја унутар српског вођства, међутим не са циљем да нанесе штету Србима и фаворизује фанариоте. Дипломатско искуство и знање довешће касније Родофиникина на место начелника Азијског департмана рускога Министарства иностраних дела (најзначајнијег – касније преименованог у Први департман МИД-а, који води све послове везане за Цариград и Источно питање, што је је најважније поприште руске спољне политике). На том положају Родофиникин ће остати од 1819. до 1837. године.

Врло важна епизода из времена Првог српског устанка је и пропутовање двојице руских студената кроз наше крајеве у рану јесен 1804. године. Терзић скреће пажњу наше научне јавности,

³ Руско-француски споразум којим је Србија остала изван сфере руског утицаја и препуштена Аустрији – као и приликом договора Катарине II и Јосифа II у Могилеву 1780. године.

на ово, по много чему занимљиво па и загонетно, путовање до сада готово непознато нашој историографији.

Два млада Руса, Андреј Сергејевич Кајсаров и Александар Иванович Тургењев, студенти славног Августа Лудвига Шлоцера, једног од најславнијих интелектуалаца свога времена и одличног познаваоца словенских старина, кренули су из Гетингена да обиђу Словене који живе у Аустрији.⁴ Они преко Будима и Сент-андреје стижу у Сремске Карловце у којима су остали готово три недеље као Стратимировићеви гости. На нашу велику срећу о овоме су оставили подробне извештаје у писмима и дневницима,

⁴ Шлоцер (August Ludvig von Schlözer) је као историчар, филолог, статистичар и публициста у европским оквирима остварио значајну каријеру и сматран је једним од највећих ауторитета свога времена за ове области. Био је професор историје и статистике, а касније и државног права на универзитету у Гетингену. Његово животно дело *Несѣор* (*Несѣоръ*, *Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grundsprache verglichen, übersetzt und erklärt von August Ludwig Schlözer*, Göttingen 1802–1809) објављено у 5 томова (1802–1809), садржи све до тада познате верзије Несторовог летописа уз коментаре, поређења са другим изворима који се односе на стару руску историју и Шлоцерове погледе на методологију историјских истраживања и филозофију историје. У Русији је боравио и радио од 1761. до 1767. и постао академик петроградске царске Академије наука. Његов тамошњи рад га је учинио једним од твораца *Варјашке теорије* порекла Руса. Сматран је за једног од највећих мислилаца епохе просвећености и као професор био је веома популаран, тако да су у Гетинген да слушају његова предавања долазили студенти из Русије и Источне Европе, али и они са Запада. Последњих деценија XVIII и почетком XIX века око 900 студената из целе Европе слушало је његова предавања. Међу његовим ученицима били су бројни будући политичари (као, на пример, барон Фон Штајн, покретач чувене *Monumenta Germaniae Historica*, Харденберг, грофови Стадион, Генц и Рехберг), научници, правници и други „неимари” XIX века. Оставио је значајног трага на пољима политикологије, публицистике, права и статистике. Међу пасиониране читаоце његових дела многи аутори убрајају и царицу Марију Терезију и њеног сина Јосифа II. Филозофију историје и методолошке поставке Шлоцер је изнео у делу *Представе о универзалној историји*. Он је први међу западним филозофима историје Словенима доделио значајну улогу у универзалној-светској историји. Ове своје ставове разрадио је у *Несѣору*, где ће наглашавати да се цивилизација шири у таласима, и посебну улогу у историји приписиваће Римљанима, Германима и Словенима као носиоцима и примаоцима ових таласа. Посебно повољно о њему су се изјашњавали Н. М. Карамзин, С. М. Соловјов и М. Н. Пагодин који су њега, а не Татишчева, сматрали родоначелником своје науке. Шлоцерово име било је врло добро познато и међу Србима. Бројни српски студенти који су се крајем XVIII и почетком XIX века школовали на протестантским лицејима и универзитетима сретали су се са Шлоцеровим научним радовима, али и његовим публицистичким текстовима. Шлоцер је био у преписци са митрополитом Стратимировићем кога је високо ценио као духовног предводника српског народа, али и као познаваоца словенских старина „који се и сам бави старом словенском историјом”. Српском митрополиту посветио је другу књигу свога *Несѣора*. У посвети он подстиче митрополита да настави рад у науци, како би његов народ добио штампану граматику и речник, а помиње и његове заслуге у издавању Рајићеве *Историје* и Стојковићеве *Фисике*.

који се налазе у архиву браће Тургеневих, а делимично су публиковани су у Санкт Петербургу уочи Првог светског рата.

Терзићева књига даје јасан преглед руско-српских односа у време Првог српског устанка. Широј читалачкој публици приказује и тумачи најзначајније догађаје и процесе, а стручњацима може послужити као поуздано полазиште за даља проучавања проблема.*

* Изговорено на промоцији књиге Славенка Терзића *Русија и српско питање 1804–1815*, у Магици српској, 27. децембра 2012. године.